

rinde sistemleştirmeye çalıştığı, Tahâvî'nin ise sadece bir itikadî liste verdiği görülür. Tahâvî, Allah'ın sıfatları konusunda tartışmaya girmez. Bu sıfatların kadîm olduğunu vurgulayarak insan aklının naslarda yer almayan isim ve sıfatları zât-ı ilâhiyyeye nisbet edemeyeceğine işaret eder. Yaradılmışlardan hareketle isim ve sıfatların mahiyetinin kavranması mümkün olmadığına göre tartışmaya girmeye ve sıfatları tasnif etmeye gerek yoktur. İlâhî sıfatlar hiçbir şekilde mahlûkatın sıfatlarına benzemez. Kâinatta meydana gelen ve gelecek olan her şey ilâhî ilim, irade ve takdire göre vuku bulur (*Beyânü 'akideti Ehli's-sünne*, s. 9-11). Tahâvî, âyet ve hadislerde geçen ve zâhirî mânaları bakımından teşbihi andıran sıfatların yorumlanmasına da girişmez. Ona göre bunları tevil ile kalkışmak teslimiyete aykırıdır (*a.g.e.*, s. 14-15). Allah'ın arşı vardır, fakat O'nun arşa ve daha aşağıdakilerine ihtiyacı yoktur. Cenâb-ı Hak, niteliğini insan aklının bilemeyeceği şekilde müminler tarafından cennette görülecektir (*a.g.e.*, s. 13, 19). Halku'l-Kur'ân konusunda Ebû Hanîfe gibi düşünen Tahâvî (Beyhakî, I, 388; II, 321-322) bu meseleye yönelik tartışmalara karşı çıkar. Kur'an Allah kelâmıdır ve O'ndan söz halinde nâzil olmuştur. Allah'ın hakiki kelâmı olan Kur'an'ı insana ait kelâma benzetmek kişiyi küfre götürür. Zira Kur'an'da, "Bu Kur'an sadece bir insan sözüdür" diyenlerin cehenneme atılacağı (el-Müddessir 74/25-26) bildirilmiştir (Tahâvî, s. 12-13, 20).

Tahâvî kaderi ilâhî bir sır olarak kabul ettiğinden insanın fiilleriyle ilgili tartışmalara da yer vermez. Kader melekler ve peygamberler tarafından da bilinemez. İnsana ait ihtiyarî fiillere Allah'la ilişkileri açısından bakıldığında yaratılmış, kul açısından bakıldığında ise kazanılmış olduğu görülür. Aslında kâinatta meydana gelen her şey Allah'ın dilemesiyle gerçekleşir, ancak insana yüklendiği sorumluluğun üstesinden gelebilecek yetenekler de verilmiştir. Fiillerin meydana gelmesi için gerekli olan güç fiilden önce değil eylemin oluşması anında Allah tarafından yaratılır. Bununla birlikte fiilin vuku bulması için gerekli ortamın yanı sıra organların sağlam olması anlamındaki istitâat fiilden önce insan da mevcuttur, ilâhî hitap da bunlara bağlıdır (*a.g.e.*, s. 26-27). Tahâvî'ye göre Cenâb-ı Hak kıyamete kadar meydana gelecek her şeyi ezelde levh-i mahfûza yazmıştır. İnsanın başına gelmesi mukadder olmayan bir şey ona asla isabet etmez, isabet etmesi mukadder olan şey de mutlaka kendisine ulaşır (*a.g.e.*, s. 16, 18-19).

Nübüvvetin mahiyeti ve gerekliliği gibi hususlarda fikir beyan etmeyen Tahâvî bunu bir inanç ilkesi diye niteler. Hem insanlara hem cinlere gönderilmiş olan Hz. Muhammed peygamberlerin sonuncusudur. Allah'a inandığı halde son peygambere inanmayan kimse İslâm itikadının gereklerini yerine getirmiş sayılmaz (*a.g.e.*, s. 12). Tahâvî, Resûl-i Ekrem'in sadece mi'rac mucizesine yer verir. Resûlullah geceleyin uyanık halde iken bedeniyile semaya ve oradan Allah'ın dilediği yere kadar çıkarılmıştır (*a.g.e.*, s. 17). Velînin nebiden üstün olmayacağına belirten Tahâvî aksi görüşler beyan edenleri şiddetle eleştirir (*a.g.e.*, s. 30-31). Günahkârlar ve kâfirler için kabir azabı haktır. Ölen bir kimse kabrinde Münker ve Nekir'ce rabbi, peygamberi ve dini hakkında sorgulanacaktır. Hadislerde de bildirildiği gibi kabir kişi için ya bir cennet bahçesi veya cehennem çukurudur (*a.g.e.*, s. 25). Âhirete dair sırat, mizan, amel defteri, mükâfat ve ceza gibi hususlara iman etmek gereklidir. Cennet ve cehennem yaratılmıştır, her ikisi de ebedîdir. Deccâlin çıkışı ve Hz. İsa'nın nüzûlü kıyamet âlemlerindedir. Hayatta olanların ölmüş kimseler için verdiği sadakalar ve yaptığı dualar ölüye fayda sağlar (*a.g.e.*, s. 26, 31).

Tahâvî imanı "dil ile ikrar, kalp ile tasdik" şeklinde tanımlar. İmanın derecesi bakımından müminler arasında ayırım yapılamaz, sadece takvâ ve sâlih ameller açısından aralarında fark bulunabilir. Ehl-i kiblede olan kimse müslüman ve mümin olarak nitelenir, böylesi tekfir edilemez. Ancak Tahâvî, imanın bulunması halinde günahın kişiyi zarar vermeyeceği şeklindeki ırcâ görüşüne katılmaz (*a.g.e.*, s. 21-22). Şefa'at haktır, zira bazı hadisler buna delil teşkil eder. Ebû Hanîfe şefa'atçileri genelde peygamberlerle sınırladığı halde (*el-Fık'hü'l-ekber*, s. 11) Tahâvî bunlara müttaki müminleri de ilâve eder. İtikadî alanda kendine özgü bir anlayış geliştirmeyen Tahâvî yeni bir sistem inşa etmemiştir. Onun itikadla ilgili görüşleri, Ebû Hanîfe'nin yaklaşımını ortaya koyması ve yanlış anlaşılmasını engellemesi bakımından önem taşır. Tahâvî'nin *el-'Akidetu't-Taḥâviyye*'de naklettiği görüşleri İbn Ebû'l-İz, Necmeddin Baybars b. Yalınkılınç et-Türkî, Ömer b. İshak el-Gaznevî, Ekmeleddin el-Bâberî, Abdülganî b. Tâlib el-Meydânî ve Abdullah el-Herevî el-Habeşî gibi âimler şerhederek delillendirmeye çalışmıştır. Ahmet Karadut'un *Kelâm Tarihinde Tahâ-*

vî ve Akide Risâlesi adlı yüksek lisans teziyle (Ankara 1990), Arif Aytekin'in *Tahâvî Akidesi ve Selef Akidesindeki Yeri* adlı doktora çalışması yayımlanmıştır (İstanbul 1996).

BİBLİYOGRAFYA :

Buhârî, "Edeb", 69; Tahâvî, *Beyânü 'akideti Ehli's-sünne ve'l-cemâ'a*, Beyrut 1995, tür.yer.; Ebû Hanîfe, *el-Fık'hü'l-ekber* (nşr. M. Zâhid el-Kevserî), Haydarâbâd 1321, s. 11; Beyhakî, *el-Esmâ' ve's-sıfât* (İmâdüddin), I, 388; II, 321-322; E. E. Elder, "al-Taḥâwî's Bayân al-Sunna wa'l-Jamâ'a", *The Macdonald Presentation Volume*, Princeton 1933, s. 131-144; Eyyub Ali, "Tahaviyye" (trc. Ahmet Demirhan), *İslâm Düşüncesi Tarihi* (ed. M. M. Şerif), İstanbul 1990, I, 281, 282, 292; Arif Aytekin, *Ehl-i Sünnet İnanç Esasları: Tahâvî ve Akaid Risalesi*, İstanbul, ts. (Seha Neşriyat), s. 29-31. SALİH SABRİ YAVUZ

TAHAYYÜL

(التخييل)

Duyu nesnelere alınan formların iç idrak sürecinde yeniden işlenmesini sağlayan zihinsel etkinlik; İbn Sînâ psikolojisinde iç idrak güçlerinin üçüncüsü (bk. DUYU; HAYAL; İDRAK).

TAHCİR

(التحجير)

Mevât araziyi ihya etmek amacıyla etrafını çevirmek anlamında bir fıkıh terimi.

Sözlükte "bir yere taş dikmek; alıkoymak, kısıtlamak, haram kılmak" anlamlarındaki **tahcîr** (ihticâr), İslâm hukukunda sahihsiz ve işlenmemiş ölü (mevât) araziyi işlemek ve imar etmek (ihya) için etrafını taş, diken vb. şeylerle çevirmeyi ya da ihya niteliği taşıyan işlemlere başlamaya ifade eder. Bazı fıkıh kitaplarında **tahvîr** de (duvar çekme) aynı mânada kullanılır. Ölü araziyi ihya etmenin bu arazi üzerinde mülkiyet hakkı kazandıracağı kanaatini taşıyan İslâm hukukçularının çoğunluğuna göre tahcîr, söz konusu araziyi ihya etmeyi düşünen başkalarına karşı öncelik hakkı kazandıran bir işlemdir. Tahcîrin hak kazandıran bir işlem kabul edilmesinin gayesi ölü arazilerin verimli hale getirilmesini teşvik etmek ve devletin vergi almasını sağlamaktır. Hz. Ömer'in, "Muhtecirin üç yıldan sonra hakkı yoktur" sözünü esas alan Hanefîler'e göre bu hakkın kullanım süresi üç yıldır. *Mecelle*'de bu husus şöyle düzenlenmiştir: "Bir kimse arâzi-i me-

vâttan bir mahalli tahcîr etse üç sene müddetle o yere başkasından ehak olur. Üç seneye kadar ihya etmezse hakkı kalmaz ve ihya etmek üzere başkasına verilebilir” (md. 1279). Bu süre içinde arazi iktâ yoluyla başkasına tahsis edilemeyeceği gibi bir başkasının bu araziye ihyaya başlaması da câiz değildir. Bu konuda üç yıl gibi sabit bir süre belirlemeyen Şâfiî ve Hanbelî hukukçularına göre tahcîr yapan kişiye ihya işlemlerine başlaması için gereken hazırlıkları yerine getirebileceği mâkul bir süre verilir. Tahcîrin mevât arazinin ihyası konusunda öncelik hakkı kazandırıp kazandırmayacağı Mâlikî mezhebinde ihtilâfıdır.

Tahcîri öncelik hakkı doğuran bir işlem olarak gören İslâm hukukçuları arasında bu hakkın hukuken (kazâen) korunan bir hak olup olmadığı tartışmalıdır. Tahcîrden doğan öncelik hakkına riayet etmenin yalnızca dinî bir sorumluluk olduğu görüşüne sahip Hanefî ve Şâfiî hukukçularına göre bu hakkı ihlâl ederek başkasının tahcîr ettiği bir araziye ondan önce ihya eden kimse günahkâr sayılmakla birlikte söz konusu arazinin mülkiyet hakkını elde eder. Hanbelî mezhebinde tercih edilen görüş ise öncelik hakkının yalnızca diyâneten değil kazâen de geçerli olduğu ve ikinci kişinin söz konusu arazi üzerinde mülkiyet hakkı elde edemeyeceği yönündedir. Bu konudaki görüş ayrılığı, tahcîrin öncelik hakkının ötesinde geçici mülkiyet hakkı kazandırıp kazandırmadığı tartışmasına dayanmaktadır. İslâm hukukçularının çoğunluğuna göre tahcîr mülkiyet hakkı doğurmadığı gibi tahcîr edilen arazi üzerinde satış, kiralama, hibe, şüf'a hakkı gibi mülkiyete bağlı hakların kullanılması da söz konusu değildir. Ölü arazi üzerinde vekâlet yoluyla bir başkası adına yapılacak tahcîr işlemi geçerlidir.

İhya ve tahcîrin hukukî sonuçları farklı olduğundan arazi üzerinde yapılacak hangi işlemlerin ihya, hangilerinin tahcîr sayılacağı önemlidir. Hanefî mezhebine göre ihya edilmek üzere arazinin etrafının taşlarla çevrilmesi ya da toplanan ot ve dikenlerin yığılıp üzerinin toprakla kapatılarak etrafına küçük bir set yapılması yahut suya ulaşmayacak kadar kuyu kazmak tahcîr diye nitelenir. Etrafına duvar ya da sel suyunu önleyecek bir bent yapılması, tohum ekilmesi ya da fidan dikilmesi, kuyu kazıp su çıkarılması gibi bina yapma veya ziraat niteliği taşıyan işlemler ihya sayılır. Toprağı sürme, su kanalı açma ve sulama faaliyetlerinin hangi durumlarda tahcîr, hangi durumlarda ihya kabul edileceği ih-

tilâflıdır. Şâfiî ve Hanbelî mezheplerinde ihya faaliyetine başlama niteliğindeki işlemler tahcîr kabul edilmiştir.

Tahcîrin geçerli olabilmesi için tahcîr edilecek arazi ölü arazi hükmünde olmalı, tahcîr işlemi ihya (mülkiyet) amacıyla yapılmalı ve tahcîrde bulunacak kişi ölü araziye ihya edebilecek şartları taşımalıdır. Şâfiî mezhebine göre ihyanın geçerli sayılabilmesi için kişinin müslüman olması şarttır. İslâm hukukçularının çoğunluğu ise zimmi statüsündeki gayri müslimlerin de İslâm ülkesi topraklarında ihya yoluyla mülkiyet hakkı elde edebilecekleri kanaatindedir. Şâfiî fıkıh kitaplarında bir kimsenin ihtiyacından fazla veya ihyasına güç yetiremeyeceği kadar geniş bir araziye tahcîr etmesinin câiz sayılmadığı ve bunun öncelik hakkı doğurmayacağı belirtilir. Ölü arazinin ihyasında kamu otoritesinin iznini şart koşan Hanefî mezhebine göre tahcîr aşamasında bu şart aranmaz (ayrıca bk. **HA-RİM; İHYÂ**).

BİBLİYOGRAFYA :

Mâverdi, *el-Hâvi'l-kebir* (nşr. Ali M. Muavvaz – Âdil Ahmed Abdülmevcûd), Beyrut 1414/1994, VII, 489-490; Şehâbeddin el-Karâfi, *ez-Zâhire* (nşr. Saïd A'râb), Beyrut 1994, VI, 154-155; Muvaffakuddin İbn Kudâme, *el-Muğni* (nşr. Abdülhal b. Abdülmuhsin et-Türkî – Abdülfettâh M. el-Hulv), Riyad 1997, VIII, 151-153; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadir*, X, 69-73; Ali b. Süleyman el-Merdâvî, *el-İnşâf fi ma'rifeti'r-râcihi mine'l-hilâf* (nşr. M. Hâmîd el-Fikî), Beyrut 1376/1957, V, 373-377; Hatib eş-Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc* (nşr. Ali M. Muavvaz – Âdil Ahmed Abdülmevcûd), Beyrut 1415/1994, II, 445-454; Buhûtî, *Keşşâfü'l-kunâf*, IV, 185-193; Abdurrahman Şeyhizâde, *Mecma'u'l-enhur* (nşr. Halil İmrân el-Mansûr), Beyrut 1419/1998, IV, 230-231; Muhammed b. Ahmed ed-Desûkî, *Hâşiye 'ale's-Şerhi'l-kebir*, Beyrut, ts. (Dârü'l-fikr), IV, 70; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, VI, 433; 1274/1858 *Tarihli Arazi Kanunnâmesi: Kânunnâme-i Arâzi*, md. 6, 103, 104; Mecelle, md. 1052, 1277, 1278, 1279; Halis Eşref, *Külliyât-ı Şerh-i Kânûn-i Arâzi*, İstanbul 1315, s. 569-570, 574; Ali Haydar, *Düerü'l-hükkâm*, İstanbul 1330, III, 225, 554-556; Halil Cin, *Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması*, Konya 1992, s. 46; “İhyâ'ü'l-mevât”, *Mv.F.*, II, 238-250; “Tahcîr”, a.e., X, 183-184.

OSMAN KAŞIKÇI

TAHDİDÜ NİHÂYÂTİ'L-EMÂKİN

(تحدید نهایات الأمان)

Bîrûnî'nin

(ö. 453/1061 [?])

matematikselsel coğrafyaya dair eseri.

Tam adı *Tahdîdû nihâyâti'l-emâkin li-taşhihi mesâfâtî'l-mesâkin*'dir. Bîrûnî, İslâm dünyasında matematikselsel coğrafyanın bağımsız hale gelmesinde öncü konumunda olduğundan eseri bu disiplinin te-

mel kitabı sayılmaktadır; ancak eser Ortaçağ Latin Avrupası'na intikal etmemiştir. Müellif eseri yazmaktaki genel amacını doğu ve batı arasında belirli bir yerin boyunu, kuzey ve güney kutbu arasında belirli bir yerin enlemi, belirli iki yer arasındaki mesafe ve bir yerin diğerine göre kaldığı yön hakkında doğru bilgi sağlayan yöntemleri açıklamak, özel amacını da bu bilgileri, kendisinin henüz yeni geldiği ve artık vatan kabul ettiği Doğu hükümdarlığının başkenti Gazne için araştırmak, ahalesine kiblenin yönünü doğru biçimde göstermek şeklinde ortaya koymaktadır (s. 62). Kitabın yazımının bilhassa Gazne odaklı olması Bîrûnî'yi Sultan Mahmud nezdinde itibarlı bir konuma getirmiş ve bu konum daha sonra hükümdarın oğlu Mesud zamanında da devam etmiştir. Nitekim Bîrûnî astronomiye dair şaheseri *el-Kânûnû'l-Mes'ûdî*'yi de bu hükümdara ithaf etmiştir.

Bilim tarihçileri eseri Bîrûnî'nin en verimli olduğu, Gazneli Mahmud'un Hârizm sarayını ele geçirdiğinde (409/1018) onu kendi maiyetine almasıyla başlayan orta döneme ait kabul etmektedir. Kitaptaki bir kayıttan (s. 119) müellifin, eserini 1 Cemâziyelâhir 409 (15 Ekim 1018) tarihinde Kâbil yakınlarında Ceyfûr köyünde bulunduğu sırada yazmaya başladığı, ferâğ kaydından da 24 Receb 416'da (20 Eylül 1025) Gazne'de tamamladığı öğrenilmektedir. Çok iyi planlandığı görülen eserde giriş bölümünün ardından sırasıyla bir beldeye ait enlemin belirlenmesi, ekliptik eğiminin hesaplanması, enlemlerle deklinasyonlar arasındaki ilişkiler, beldeler arasındaki boylam farkları, mesafe, enlem ve boylamlar arasındaki ilişkiler, çeşitli şehirlerin özelliklere Gazne ile olan boylam farkları ve koordinatlarının belirlenmesi, Gazne için Mekke azimutunun (semtü'l-kible) tayini ve nihayet sonbahar ekinoksu hakkında o döneme kadar yapılmış gözlemler ele alınmaktadır.

Girişte birbiriyle ilgisizmiş gibi görünen çeşitli gözlem, değerlendirme ve tartışma konularına yer verilmektedir. Bu durum aslında müellifin öngördüğü, genelde bilimlerin, özeldir coğrafyanın gerekliliği ve yararını çok çeşitli açılardan vurgulama amacına yöneliktir. Coğrafya ve rota bilgisinin yararını ortaya koymak üzere Çin denizlerinde kılavuz kaptanlık yapan Mâfen-nâ adlı birinin ilgi çekici hikâyesine doğrudan doğruya, kiblenin yönünü bilmenin dinî anlamı, âlemin yaratılışının başlangıcı hakkındaki doktrinlerin değerlendirilmesi gibi meselelere dolaylı biçimde yer veril-